

sov iz ligurskega mesta Vardacate je le šest, najvažnejši med njimi je nedvomno na fragmentarni bronasti tablici ohranjeno pismo neidentificiranega vladarja Klodiju Sekundu, ki je bil ali lokalno izredno ugledna osebnost, ali sorodnik senatorja iz bližnjih Vercel Publija Valerija Silona Klodija Lukrecija Sekunda. V manjšem ligurskem mestu Forum Germa(—) je bilo najdenih devetnajst novih napisov. Pomembna so posvetila boginji zmage Viktoriji, njen kult je bil v širši regiji razmeroma priljubljen in je zelo verjetno odraz čaščenja lokalnih keltskih božanstev Kathubodua in Kantismerte. Zanimiv je tudi nagrobnik Vibiju Salviju, ki je bil morda učitelj, *magister*, če seveda ne gre razložiti besede *Magister* kot njegov priimek, kognomen. Iz Pedone je znanih dvajset novih napisov; na nekaterih od njih so omenjeni tudi uradniki, zaposleni pri carinskem uradu za pobiranje dvainpol procentnega davka na dobrine, ki so se prevažale po državnih cestah v galskih provincah, t.i.m. *Quadragesima Galliarum*; v Pedoni je bila namreč lokalna carinska postaja. Tudi iz tega mesteca, ki od sosednjega Forum Germa(—) ni posebej daleč, je znano posvetilo Viktoriji.

Z napisi iz Pedone se trinajsti zvezek *Supplementa Italica* zaključuje; po vsem, kar je bilo o seriji povedanega, ni potrebno še posebej poudariti, da predstavlja nepogrešljiv pripomoček pri študiju antike v najširšem pomenu besede, saj sodi med bazična dela s tega področja.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Nationalism, politics, and the practice of archaeology. Uredila Philip L. Kohl in Clare Fawcett. Cambridge University Press, Cambridge 1995. 317 strani teksta, 12 strani indeksa. ISBN 0 521 55839 5 PB.

Nationalism and archaeology in Europe. Uredila Margarita Díaz-Andreu in Timothy Champion. UCL Press, London 1996. 299 strani teksta, 14 strani indeksa. ISBN 1 85728 289 2 HB.

Po letu 1989, ko so se na zemljevid vzhodne in srednje Evrope zarisale nove države, zahodno Evropo pa so preplavili strahovi pred naraščajočimi regionalizmi, rasistično ksenofobijo in antiimigracijsko nestrpnostjo, nam je misel Isaiaha Berlina o nacionalizmu, ki da ni "od mrtvih vstal" - saj tudi umrl nikoli ni! - vse bližja. Dolgo je namreč zanj veljalo, da je v svetu konsistentnih držav, kjer gradijo življenje enakopravnih državljanov demokratične pravice, zrel za ropotnico. V letih pa, ko so se - prav z njegovo pomočjo - razlila grozodejstva po Balkanu, v milijone ljudi od Estonije do Krima in še čez pa vgnezdila strah in nepopisno, nedoumljivo sovraštvo, je postalo jasno, da je optimistična teza Erica Hobsbawma, češ da je intenzivno ukvarjanje zgodovinarjev z njim znak, kako da se je prevesil "čez najvišjo točko razvoja", samo še iluzija. Zdaj le še popolnoma slepi ali povsem zadrti ne delijo prepričanja z Williamom Pfaffom, da je "realnost našega stoletja in bi ga bilo treba razumeti bolj kompleksno, kot je to v navadi". Nepregledna množica socioloških, politoloških in zgodovinarskih teoretikov se neutrudno in predano ukvarja z njim in išče poti, po katerih bi nas pripeljala iz zagate, ki jo imamo z njegovim razumevanjem. Partihi Chatterjeeju se je, tolikereemu delu navkljub, upravičeno zapisalo, da je narod (in z njim, bi lahko rekli, tudi nacionalizem) ostal "eden od najbolj neteoretiziranih konceptov moderne časa". Naj bo (sta) karkoli že, govornica slednjega je dandanašnji karseda prepričljiva, tako da problemov, ki jih povzroča, ne moremo in ne smemo ignorirati, še manj pomesti pod preprogo; jemati jih moramo resno tudi v arheologiji.

V strokovnih arheoloških krogih je kar precej dolgo vladalo prepričanje, da je bila arheologija *ancilla politicae* predvsem v nacistični in fašistični preteklosti. Šele v osemdesetih in devetdesetih letih se je začelo samospraševanje tudi zunaj omenjenega okvira. Med vsemi političnimi ideologijami se je ustavilo ob nacionalizmu, saj je prav ta tisti, ki v imenu amor patriae rad izrablja arheologijo pri tvorbi sodobnih mitologij. Za te pa vsak dan znova čutimo, kam vodijo.

Prvo knjigo, v celoti posvečeno nacionalizmu v arheološki praksi, sta uredila Philip L. Kohl in Clare Fawcett - *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*. Čeprav se pridružujeta misli, da je imel nacionalizem tudi "pozitivno vlogo v etnično inspirirani arheologiji" (zaradi njega se je oblikoval nov, poglobljen odnos do prostorskih variacij, odpor do rasizma in kolonializma), pa v njej zbereta predvsem eseje, ki se ukvarjajo "z zlorabami odnosa med nacionalističnimi politikami in arheologijo" ter s "problemi, ki lahko izbruhnjejo znotraj posameznih kulturnih in rasnih superiornosti, še zlasti z vprašljivim delom določenih političnih gibanj in nacionalnih držav".

V uvodnih besedah poudarita vlogo arheologov v službi države, se pomudita ob historiografiji arheologije, da bi pojasnila vzroke dolgo nepriznanih tem nacionalistične arheologije, pokažeta na točke arheološkega zapisa, ki rade postanejo zgodovinski zgled konstruktorjem nacionalnih identitet, ne pozabita pa omeniti tudi nove politične realnosti, v katero se še kako prilegata nacionalistična in "metanacionalistična" arheologija.

Pri razmeščanju razprav v posamezne sklope ju je vodilo geografsko ne vsebinsko načelo. Želja, da bi pritegnila k sodelovanju pisce z vseh koncev sveta, se jima sicer ni uresničila, je pa vzpodbudila k razmišljanju nekatere povabljenke, ki se simpozija, posvečenega problemu, v Chicagu 1991. leta niso udeležili. V petih besedilih se ukvarjajo z razmerjem med arheologijo in nacionalizmom v zahodni, štirje so posvečeni vzhodni Evropi in Evraziji, naslednji štirje pa so osredotočeni na vhodno Azijo. Pridružujeta se jim komentarja, zaupana Neilu Asherju Silbermanu in Bruceu G. Triggerju.

Bernard Wailes in Amy L. Zoll najprej uvedeta v svojem besedilu nov termin: etnično arheologijo, da bi se izognila pogosti zmešnjavi, nastali zaradi enačenja nacionalne arheologije z nacionalistično. Njuna analiza je sicer usmerjena v etnično zasnovano interpretacijo zgodnjersrednjeveške insularne umetnosti. Arheologija in zgodovina sta jo vseskozi obravnavali v dihotomiji med barbarstvom in civilizacijo, pri čemer sta z etničnimi termini v referenčnem okviru "zaostalih" ali "primitivnih" proti "naprednim" ali "razvitim" dajali v roke političnih apologetov izvrstno orožje. Ustaljeno podobo problematizirata in z novim pregledom že znanega zanikata "etnično čistost" zgodnjih samostanov in krščanskih skupnosti ter trdita, da je mogoče to umetnost razumeti kot "multietnično po razširitvi in multikulturno po izvoru".

Da je z demokratizacijo političnega življenja mogoče tudi preobrat v arheološki stroki, nam na španskem primeru predstavi Margarita Díaz-Andreu. Ugotavlja, da si je etnonacionalni ideološki koncept frankističnega režima "avro homogenosti" (Kohl - Fawcett) najprej utrjeval z rimskodobnim krščanstvom, kasneje pa "arijsko privrženost" z vizigotsko dobo. Postfrankistična arheologija je zaradi "modificiranega pozitivizma" ali "pragmatskega reformizma" s svojim potapljanjem v minuciozno obdelavo podatkov izgubila čar za nacionalistične mitologe. Katalonija, Baskija in Galicija potrebujejo v novejšem času za utrjevanje etničnih identitet drugačen mitski imaginarij. Ne iščejo ga več v lokalnih arheologijah, ki so se tako izognile prej najpogostejši zlorabi - preferiranju določenega arheološkega obdobja.

Slednjega se je izdatno posluževal Salazarjev fašistični režim na Portugalskem več kot štiri desetletja. Katina T. Lil-

lios nas opozori na vlogo bakrene dobe kot reference "zlate dobe", prazgodovinske zrcalne podobe najbolj slavnega obdobja portugalske zgodovine - osvajanj v 15. in 16. stoletju. Kako pomembno vlogo je imela arheologija v Salazarjevi Estado Novo, nam kaže nanovo ustanovljena Academia Portuguesa de Historia, ki je ob velikodušni podpori države uspešno pridobivala naklonjenost domače in tuje javnosti s številnimi, čeprav metodološko spornimi izkopavanji.

Usodnejša od portugalske in španske zlorabe arheologije v ideološke namene pa je bila tista v Hitlerjevem rajhu. Kot ugotavljata *Bettina Arnold* in *Henning Hassmann*, je zapuščina "faustovske kupčije" živa še danes. Povojna nemška arheologija ni nikoli zbrala toliko moči, da bi se soočila s preteklo realnostjo politične vpletenosti stroke. Beg pred poglobljeno analizo "znanstvenih" teorij o nemški superiorosti, zgrajenih na arheološkem delu SS-Ahnenerbe in Amt Rosenberg, je zaznamoval povojni čas s "Kossiniovim sindromom", frustrirane arheologe pa tolažeče pustil v neskončnih kronoloških in tipoloških artefaktnih študijah.

Krog hitlerjanskih fantazij se je začel oblikovati že mnogo prej. Produkt razvoja je ukoreninjen v nemškem nacionalizmu zgodnjemodernističnih piscev. *David W. Anthony* se s svojim esejem pogumno in ambiciozno zoperstavi absolutnemu relativizmu postprocesne (postmodernistične) arheologije. Ugovarjanje argumentirano utemelji s kombinacijo intelektualne zgodovine in dekonstrukcije indoevropskega mita, ki je, z "dvema diametralno nasprotnima interpretacijama v službi dveh ideoloških gibanj (nacizma in ekofeminizma)" eksemplaričen primer neverjetnih rekonstrukcij, zgrajenih na zlorabljanju arheoloških podatkov.

V drugem razdelku se vrstijo besedila o nacionalistični spregi arheologije v vzhodni Evropi in Evraziji.

Timothy Kaiser razišče vlogo arheologije v nacionalizmih na tleh nekdanje Jugoslavije. Osredotoči se na srbsko, hrvaško in romunsko zgodbo. V njegovi analizi etničnosti, nacionalizmov in marksistične ideologije nam je vseskozi pred očmi Blochova opredelitev zgodovine kot "znanosti o ljudeh v času". Avtor nas opozori, da je esej rezultat petnajstletnega dela v obravnavanem okolju in da v njem ne členi individualnih vlog arheologov, prikazuje pa, kako je "odnos med preteklostjo in sedanostjo jasno vplival na arheološko interpretacijo in družbenopolitično vlogo arheologije". Trdi, da je historično dogajanje obeležilo razmišljanje v arheologiji (stoletja invazij in preseljevanj so vložena v arheološki zapis "Brandhorizonten", keramični stili razumljeni kot etnične skupine ...) in prikaže negativno vlogo arheologije v sodobni nacionalistični mitotvornosti.

Z razmerji med arheologijo in nacionalizmi v dedinjah nekdanje Sovjetske zveze se ukvarjajo kar trije članki. *Viktor A. Šnirelman* se v kratkem ekskurzu v sovjetsko historično ozadje dvajsetih in tridesetih let sprašuje, kje je vzrok za nenadno etnogenetsko zanimanje, ki je izrinilo iz stroke prejšnje koncepte in metodologije. Ugotovi, da je ideološka klima internacionalizma, ki jo je oblikoval Pokrovski, omogočila "etnogenijo" Bykovskega, nastalo iz predlog Marrovega jezikovnega teoretiziranja. Toda čas, naklonjen tej antirasistični in antinacionalistični arheologiji, je bil kratko odmerjen. Spremenjena domača ideologija in nacistično potvarjanje zgodovine sta hitro izničila vzpostavljeno strukturo. Na arheološko sceno je stopila kombinacija marizma in kosinizma, arheološke kulture so bile rehabilitirane, v arheološkem zapisu pa so se spet prikazale etnične in celo rasne skupnosti.

V postscriptu *E. N. Černyha* je predstavljeno sodobno dogajanje v ruski arheologiji. Perestrojka in glasnost sta prinesli pozitivne spremembe tudi v arheologijo (skrčene finance in propadli projekti so arheologe preusmerili v analize podatkovnih baz), nista pa pometli z nacionalizmom v disciplini. Številni arheologi niso postali "enciklopedični ustvarjalci mitov", kot je rekel Hutchinson za ugledne zgodovinarje v

nacionalnih gibanjih preteklosti, ampak podžigalci šovinizma in antisemitizma.

Kako prav ima *David W. Anthony*, ko svari arheologe, da so še kako odgovorni za politične aplikacije svojega dela, spoznamo s člankom *Philipa L. Kohla* in *Goče R. Čechladzeja* o nacionalizmu, politiki in arheološki praksi na Kavkazu. V njem ugotavljata, da se je večina kavkaških arheologov zapisala "primordialističnemu" (esencialističnemu) konceptu kulture. Verjamejo v etničnost kot nekaj danega, razločevalnih potez med jezikom, etnijo, kulturo in raso ne poznajo. V Azerbajdžanu, Gruziji, Armeniji in na severnem Kavkazu iščejo v arheološkem zapisu "pranarode" Armencev, Gruzincev, Azerijev, Čečenov, Osetov... Tako daleč gredo, da zanikujejo celo grške kolonije na Kolhidi in spreminjajo "antičnajo arheologijo" v "ibersko-kolhijsko".

Zgodba se ponavlja tudi v vzhodni Aziji. *Enzheng Tong* je preveril vpletenost arheologije v politiko Maove Kitajske (1949-1979). Tridesetletno pomanjkanje kakršnihkoli kritičnih misli do arheološke teorije in priseganje na premočrtno evolucionistično teorijo, oprto na marksistični maoizem, je zapustilo nepopravljive posledice. V imenu arheologije v "službi politike proletariata" so kitajski arheologi poudarjali kulturno superiornost Hanov, področje Rumene reke pa ovenčali z "večnim središčem kitajske kulture". Najhujše je bilo v času "kulturne revolucije", ko so uničili mnoge arheološke spomenike. Temu sta se pritaknili še dogmatično zavračanje sodelovanja s tujimi strokovnjaki in popolnoma zastarele izkopavalne tehnike v rokah neprofesionalcev.

Postmaoističnemu obdobju se posveča *Lothar von Falkenhausen*. Regionalizacija kitajske arheologije, pravi avtor, je v osemdesetih in devdesetih letih ukinila monokulturni model izvora kitajske civilizacije. S spremenjeno infrastrukturo (ustanovljeni provincialni muzeji in inštituti, delovanje regionalnih izkopavalnih ekip in izdajanje novih strokovnih publikacij) so se kitajski arheologi otresli centralistične odvisnosti, vendar pa je njihovo delo postalo odvisno od naklonjenosti lokalnih administracij. Tabuizacija narodnostnih vprašanj jih sicer odvrča od nevarnosti zlorab, kakršne srečujemo drugod, vendar jih ne rešuje prd nevarnostjo večnega prilaganja državnih politik.

Sarah M. Nelson v svojem prispevku opazi, da je etnični izvor osrednja tema korejske arheologije. Pri iskanju etničnega jedra se arheologi opirajo na mitologijo, na kitajske pisne vire, v arheološkem zapisu pa prisegajo na homogeno skupino "Korejcev", ki da se je priselila iz Sibirije ali morda Kitajske. Vzrok za tako interpretiranje, poudari Nelsonova, je v strastni želji obeh Korej po ponovni politični združitvi. Arheološki pristop je kljub konceptualni različnosti skladen v tem, da ne dopušča nobene etnične pestrosti in zaradi tega iz arheologije umika vsakršne "neskladnosti".

Da je državna kontrola v večji ali manjši meri nujno zlo vseh arheoloških praks, nam razodene *Clare Fawcett* na primeru japonske arheologije. Ako so tamkaj arheologi v predvojnem obdobju iskali etnične nosilce jamonske keramike in podpirali nacionalistično ideologijo cesarskega božjega poslanstva, potem so se, po vzorcu, ki nam je poznan tudi od drugod, v povojnih letih umaknili v varno zavetje "induktivnih in deskriptivnih analitičnih metod" artefaktno tipologije. V obdobje ekonomske in industrijske rasti se je sprožila prava poplava izkopavanj, kar je okrepilo administrativno arheologijo. Finančni prilivi so res izboljšali izkopavanja, profesionalizirali raziskovalne vrste, a hkrati prinesli v arheologijo trdno državno kontrolo in *nihonbunkaron* (poskus definiranja enotnosti japonske kulture, nacionalnega značaja in družbe) ter ji odprli vrata v nacionalizem.

Kritične besede sta urednika zaupala *Neilu Asherju Silbermanu* in *Bruceu G. Triggerju*. Slednji je s člankom *Alternative archaeologies: nationalist, colonialist, imperialist, ki*

je izšel leta 1984, tudi prvi problematiziral temo, obravnavano v knjigi.

Silberman poudari, da si je večina piscev naložila nalogo preverjanja, kako so nacionalizmi vplivali na "profesionalne standarde obnašanja in raziskovalne tradicije znotraj discipline", sam pa se bo lotil tematike z zunanje, družbene perspektive. Ugotavlja, da si arheološke interpretacije nadevajo narativno obliko. Tudi v predstavljenih "zgodbah" deluje arheolog - heroj, čeprav ni nikoli eksplicitno omenjen. Prav ta pripovedni herojski vzorec je tisti, ki po *Silbermanovem* mnenju močno vpliva na razumevanje arheologije v javnosti. Prav s tako naracijo se spreminja "historična deskripcija v politični esej" in arheologiji odvzema "objektivnost". Da ni samo nacionalizem tisti, ki sproža "politično razsežnost" arheologije, nas prepričuje, ko pravi, da lahko tudi druge oblike naracije - klasične, biblične, evolucijske - beremo kot "zgodbe neizbežnih osvovitev posameznih dežel in podarjanja pravic izbrancem, da vladajo". Triggerjevi tipologiji nacionalistične, kolonialne in imperialistične arheologije doda dve novi: turistično in protestno. Prva ne spreminja samo odnosa javnosti do sebe, temveč povzroča premike tudi znotraj arheološke misli, druga pa je tista, ki vrača "odvzeto preteklost".

Trigger sklene knjigo z razmišljanjem o dobi, ki je spočila nacionalizem in povezanost arheologije z njim. Zadnjih dvesto let je to nihanje med "romantiko, partikularizmom in idealizmom" na eni ter "racionalizmom, univerzalizmom in pozitivizmom" na drugi strani. Etnični nacionalizem in postprocesualizem (arheološka zamenjava za postmodernizem) sta na romantični strani. Pridruži se Davidu W. Anthonyju, ko svari pred relativizmom kot absolutnim principom postprocesualizma. Hkrati pa ne pozabi poudariti vloge, ki jo je imel nacionalizem pri razvoju kulturno-historične paradigme. O njegovi negativnosti za arheologijo meni, da ni nič večja od tistih, ki sta ju odigrala kolonializem in marksizem.

O "usodni" prepletenosti nacionalizma in arheologije govori tudi druga knjiga, urejena s sodelovanjem *Margarite Díaz-Andreu* in *Timothyja Championa* z naslovom *Nationalism and Archaeology in Europe*. Zbornik dvanajstih besedil, opremljenih s spremnimi besedami obeh urednikov in zaključnim razmišljanjem Miroslava Hrocha, se ukvarja z različnimi pogledi na odnos med arheologijo in nacionalizmom. Razlog za tokratni pregled samo evropskega prostora tiči v dejstvu, da sta tako nacionalizem kot arheologija doživela svojo rojstno uro prav tu. Prevladujočo zastopnost zahodnoevropskih avtorjev, nas opozorita Díazova in Champion, ne gre pripisati večji samokritičnosti Zahoda, pač pa strahu Vzhodnjakov pred posledicami, ki bi jih lahko bili deležni zaradi "pretirane" kritičnosti sredi tranzicijske realnosti. Če lahko za prejšnjo knjigo rečemo, da nam je odstrla zaveso z zlorab arheologije v nacionalističnem diskurzu in nam še poglobila antipatijo do nacionalizma, potem lahko za drugo trdimo, da si prizadeva arheološki javnosti pokazati tudi pozitivno vlogo nacionalizma pri oblikovanju arheologije kot znanstvene vede in njene infrastrukture. Seveda pa to ne pomeni, da zapira oči pred negativnimi platmi odnosa ali da bi ga opravičevala. Avtorja poudarjata, da je odnos med arheologijo in najbolj trdoživo politično ideologijo 19. stoletja, po novem pa tudi "kratkega 20. stoletja" (Hobsbawm), mogoče opazovati z različnih gledišč: oblikovanja in vzdrževanja nacionalnih identitet, institucionalizacije arheologije in njene javne podobe (v šolstvu, muzejih, popularni kulturi, literaturi, glasbi ...).

Marie Louise Stig Sørensen na primeru danske izkušnje poudarja štiri razsežnosti odnosa med arheologijo in nacionalizmom; prva je v institucionalizaciji vede, do katere pride šele v trenutku, ko postane ta politično uporabna; druga je v zanimanju javnosti šele takrat, ko se izpolni predhodni

pogoj; tretja je v njeni pomembnosti pri odločanju do posamičnih političnih odločitev in četrta v popularnosti, ki si jo pridobi z ustvarjanjem novih sporočil. *Sørensenova* se osredotoča na tiste arheološke manifestacije, ki so prepoznavne v nacionalističnem diskurzu. Poišče "besednjak predmetov in podob" iz narodotvornih mitov. Za primerne sestavine danskega mitskega imaginarija se od arheoloških predmetov zdita uporabna rog in sončni voz, od struktur pa gomila. Da postanejo primerni nosilci "nacionalnih vrednot, ponosa in samozavesti", so najprej filtrirani skozi popularno kulturo. Politične in družbenoekonomske razmere na začetku 19. stoletja (izguba velikega dela nacionalnega ozemlja, prodaja kolonij) so postale ugodno gojišče "iznajdenih tradicij". Ponižani nacionalni samozavesti se je prilegla aluzija na "zlato dobo". To so nacionalistični mitografi našli v prazgodovini; zanjo je bilo potrebno oblikovati arheologijo. Med 1840 in 1860 je bila ta oblikovana v disciplino s celotno infrastrukturo. Danci so si za svojo nacionalno mitsko zgodbo izbrali kmetstvo in z njim "trajni, bistveni" (Ranger) simbol v podobi *kömpehoje* (gomil "velikanov"). V narodne simbole spremenjeni arheološki predmeti so zdrsili iz literature in poezije v oglase, na politične plakate, spotoma pa izgubili svoj prvotni pomen. Mitska prisvajanja so jih napolnila s čustvi in jih naredila nevarne! Odgovornost, ki jo *Sørensenova* pri tej zlorabi pripisuje arheologiji, se zdi pretirana, na kar opozori tudi Miroslav Hroch.

Drugačno je bilo rojstvo arheologije v Franciji. Za njegovo spoznavanje gre zasluga *Alainu Schnappu*. Najprej nam pokaže razliko med francoskim in angleškim ter skandinavskim starinoslovjem. Francoski meščanski antikvarji so se posevečali "klasičnim tekstom, numizmatiki in ikonografiji", za topografijo pa niso kazali nobenega posluha. Pred revolucijo so svoje dvome o tem, ali so Rimljani, Galci, morda Franke, prepuščali v pretres zgodovinarjem. Romantiki z začetka 19. stoletja so iskali narodnostne korenine v galski kulturi, vendar jim simbolizem, spleten okrog poražencev pri Alésiji, res ni mogel krepi nacionalne samozavesti, ugotavlja Schnapp. Neoklasicizem je še zmeraj prisegal na rimskost, arheologija pa je bila tudi tokrat izrinjena iz nacionalne mitotvornosti. Celo Napoleon III. se ni mogel odločiti med Veringetoriksom in Julijem Cezarjem, čeprav je 1860. leta zaukazal izkopavanja - najprej Alésije in po tem še Mont-Beuvrayja. Travme ob porazu s Prusi leta 1870 so bile pravi čas za nastop nacionalistične arheologije. Ker pa sta francoski nacionalizem definirali zgodovina in kultura, ne pa narod, ki bi bil utemeljen na rasi ali etniji, zanimanje za arheologijo ni bilo tako močno kot drugod. Schnapp pravi za francosko arheologijo med 1871 in 1939, da je bila "žrtev državne brezbržnosti". Francozi v tem obdobju niso gradili lokalnih muzejev, niso poznali zaščitne službe in celo poklicnih arheologov ne. Zakon o zaščiti spomenikov so sprejeli šele 1941. leta, a še to so zanj morali pot utreti najbolj znani prazgodovinarji in klasični arheologi. Odtlej se je institucionalna mreža sicer okrepila, še vedno pa je v krepilnih centralizma. In res je, kot pravi avtor, da "arheologija še ni našla svojega mesta" v francoski kulturi, ima pa srečo, da je nevtralna in rešena ideološke navlake.

Margarita Díaz-Andreu izhaja v svoji študiji iz ugotovitve o religiozni utemeljenosti španskega nacionalizma. Narodnjaki 19. stoletja so začeli, podobno kot v nekaterih drugih evropskih državah, zgodovino svojega naroda v srednjem veku. S tem ko so si za svojo narodnostno referenco izbrali katalištvo, je bilo nujno iz prebujajoče identitete izgnati drugo vero na Iberskem polotoku - islam. Za večino zgodovinarjev so Arabci predstavljali utelešenje divjega in zlega. Likovna umetnost jih prav zato ni upodabljala, literatura pa jim je tudi namenila zelo malo prostora. V takem ideološkem okolju so tudi prve arheološke študije poudarjale tuhost arabske kulture in jo opisovale kot nepomembno epizo-

do preteklosti. V navzkrižnem ognju različnih etničnih nacionalizmov je bila odsotnost orientalistnih arheoloških zapisov primerna podpora večvrednostnim občutjem. Prav ta pahljača nacionalizmov, okrepljena z občudovanjem angleških, francoskih in nemških intelektualcev do "ekstotičnih" muslimanskih spomenikov in kolonialne dejavnosti v severnoafriških deželah so kljub vsemu dali možnost arabskim študijam. Daleč od profesionalne nevtralnosti, prežete z željo po dokazovanju "evropskosti" in v popolnem zanikanju religioznega, so bile neprestana žrtev političnih dogajanj v 20. stoletju. Vsakokrat, ko so arheologi iskali narodove korenine (v rimskih ali vizigotskih prednikih), je bila arabska arheologija še bolj porinjena v zakotje. Prav to poudarjanje razcepljene španske preteklosti pa je po drugi strani omogočilo, da nekateri regionalni nacionalizmi gradijo novodobne mite na islamski simboliki.

Carlos Fabião nam na portugalskem primeru prikaže to, čemur bi lahko rekli uničujoča praksa nacionalistične arheologije. Tudi portugalskim nacionalistom se je za "vstajenje" naroda zdel najprimernejši srednji vek, ovenčan z idilično podobo kmetstva in gradov. Posamezni arheologi so si sicer prizadevali poiskati prednike in ustvarjalci megalitov ali železnodobnih gradišč (zaradi napačnih stratigrafskih podatkov, združenih kar z neolitsko preteklostjo) s povzdigovanjem Viriatusa na slavilni pedestal, namernimi napakami in potvarjanji dejstev, da bi Luzitanijo zapisali portugalskemu, a jim srednjeveške mitske slike ni uspelo premakniti. Arheologiji niso zmogli priboriti si ustreznjega mesta. Zakon, ki so ga sprejeli že 1721. leta, o zaščiti vseh spomenikov "Feničanov, Grkov, Rimljanov, Gotov in Muslimanov" je bil le mrtva črka na papirju. Denarja za arheologijo ni bilo, če pa se je že našel, da bi z njim izpeljali kakšen državi naklonjen projekt, je poniknil, ko so arheologi naleteli na nacionalistični ideologiji neljuba dejstva. Fabião pesimistično zaključuje, da je portugalski primer dober prikaz "zanemarjanja arheologije iz nacionalističnih razlogov".

Tudi razmerje med italijansko arheologijo in nacionalizmom ne prinaša, po mišljenju *Alessandra Guidija*, kakšnega posebno pozitivnega razpoloženja. Nacionalistični diskurz najde tako v prazgodovinski kot klasični arheologiji. Prvo so utemeljitelji nacionalne enotnosti uporabili v drugi polovici 19. stoletja, ko se je kot veda šele začela prav oblikovati. "Teoria pigoriniana" (po arheologu Luigiju Pigoriniju) se je prilegla politični realnosti, saj je bila s svojimi domnevmi o bronastodobnih valovih severnih ljudstev, ki da so ponesla na jug razvitejšo kulturo, idealna odslikava unifikacijskih teženj razvitega severa z zaostalim jugom. Fašizmu se je kot integracijski faktor nacije zdelo prikladnejše klasično obdobje antike. Nova delovna mesta za arheologe, izkopavanja na forumu in v kolonijah, ducejeva podpora sami poroki "novega reda". Politični dogodki 1994. leta so po avtorju napovedali nove možnosti nacionalističnega razcveta v arheologiji.

Po mnenju *Timothyja Championa*, ki nam predstavi Veliko Britanijo, nacionalizmi tamkaj arheologije ne zapredajo v svoje mreže. Država, prej politična kot kulturna ali narodna entiteta, ima tri med sabo ves čas tekmujoče nacionalizme. Za angleškega velja, da je zelo šibak, saj deželi po združitvi v 10. stoletju ni nikoli grozila nobena resna zunanja nevarnost, zaradi katere se običajno strnejo nacionalistične vrste. Nobene potrebe ni imela po nacionalnih muzejih, društvih ali nacionalnih arheoloških revijah. Če že, potem je imela arheologija nekaj možnosti sodelovanja pri oblikovanju britanske nacionalne samopodobe, ko so vezno tkivo Angležev, Škotov in Valižanov postali v 18. stoletju Kelti. Drugače je z nacionalizmom na Škotskem. Gojijo ga od združitve dalje, a po Championovem mnenju je arheologija, ki je udeležena v njem, prej v službi samozavedanja kot političnega separatizma. Vse od svojega začetka v 18. stoletju

se razvija v narodnem okrilju, organizirana pa je centralistično. Slabše je v Walesu. Tu pred 20. stoletjem o organiziranosti arheologije ne moremo govoriti. Res pa je, da tako kot Škoti tudi Valižani usmerjajo svoja nacionalna čustva v ekonomske probleme in politiko, kulturni nacionalizem pa se izraža z jezikom in literaturo, tako da je arheologiji s tem prizaneseno. *Britishness*, oprta na kulturno enotnost združenega kraljestva, ki prekriva omenjene nacionalizme, je vase zaverovana oblika nacionalne zavesti, vendar se ni in se tudi danes ne meša v arheološki razvoj in ga ne obremenjuje s političnimi pritiski.

Povsem drugače je z arheologijo na Irskem. *Gabriel Cooney* z raziskavo potrjuje, da je bila arheološko prepoznana preteklost pomemben element pri oblikovanju nacionalne identitete. Sredi 19. stoletja so raziskave Georgea Petrieja, očeta irske arheologije, Williama Wakemana in Georgea Victorja Du Noyerja poudarile "zlato dobo" zgodnjega krščanstva kot tisto značilnost irstva, ki ga ločuje od britanstva. Konec 19. stoletja je preporoditeljsko gibanje uporabilo keltske motive iz zgodnjih rokopisov za nacionalne simbole. Tudi Eoin MacNeill, ugledni zgodovinar in vodja nacionalnega preporoda, je "pri mitizaciji zgodovine in zgodovinenju mitov" (Velikonja) posegel v arheološke interpretacije.

Ingo Wiwjorra je označil vlogo arheologije v nemškem nacionalizmu in opozoril, da je bila inspiracija celo rasizmu. 19. stoletje je po njegovo oblikovalo dve različni obliki arheologije - vaterländische Altertumskunde, izhajajoča iz filologije in prazgodovinske antropologije, utemeljena na rasi in ideologiji, prakticali pa so ju trije tipi avtorjev - profesionalni arheologi, amaterji in psevdoznanstveniki. Ko je na začetku 19. stoletja dozorela ideja o združitvi nemškega naroda v enotno državo, se je za podporo enotnosti zdela primerna prazgodovina. Edda, Nibelungenlied in Tacitova Germania so bili trije pglavitni pisni viri, primerni za utrjevanje nacionalne samozavesti; potrebno jim je bilo samo še poiskati podporo z arheološkimi viri. Uspevala je teorija o "kavkaški" rasi z germansko pradomovino na Kavkazu, pa tudi nerazvitost in barbarskost prazgodovinskih Germanov še nista bili potrebni revidiranja. Ob koncu 19. stoletja so bili glasovi po brisanju "tujega" iz germanske preteklosti vse močnejši in prej uveljavljena *ex oriente lux* je postala "orientalska fata morgana". Antropološka prazgodovina je začela povezovati "visokorasle plavalce z modrimi očmi germanskega tipa" z dolgimi lobanjami iz srednjeevropskih prazgodovinskih grobišč in potrjevati z njimi "germansko identiteto". Sprva so bile takšne kombinacije res običajne le pri amaterjih in profesionalci so se jim zoperstavljali s kritiko, kasneje pa so se taki rasnohistorični pristopi povežali s Kosinovo "siedlungsarchäologische Methode" in postali običajni v resnih znanstvenih delih. Arheologija je postala stigmatizacijsko sredstvo za slovanske kulture in opravičevalka nemškega *Drang nach Osten*. Do najhujših zlorab pa je arheologijo pripeljal nacionalsocializem. 1933. leta so začeli uresničevati slogan "arheologija na vsa življenjska področja". Uspešno! Odprli so številna nova delovna mesta in kar precejšen del nemških arheologov je vzel nacistično ideologijo za svojo. Povojna nemška prazgodovinska arheologija se je umaknila med precizne kronologije in tipologije, kot ugotavlja Wiwjorra. Prepustila se je ignoriranju preteklosti, popularna in psevdoznanstvena literatura pa sta še danes polni predvojnega diskurza.

Izguba poljske neodvisnosti 1775. leta je vzbudila prepričanje, da brez države lahko preživi le narod, ki se zaveda svoje preteklosti. Takšna prepričanost je pripeljala poljske starinoslovce v podporne vrste narodnega gibanja, razmišlja *Włodzimirz Rączkowski*. V svojih arheoloških interpretacijah so izhajali iz prepričanja, da so predmeti, najdeni na področjih, za katera pisni viri omenjajo poselitev s Slovani, slovanski. Med Prusijo, Rusijo in Avstrijo razcepljena deže-

la je videla prihodnost v poudarjanju slovanskosti. Zaradi panslavizma in morda tudi pritajenega strahu pred narodnim ozaveščanjem Belorusov in Ukrajincev na vzhodni poljski meji so se zadovoljevali s slovanstvom arheoloških predmetov in se izogibali večjemu etničnemu členjenju. Na zahodni meji je bilo drugače. Pred pruskim strahom je dobila arheologija večjo moč. Polemike o slovanski in germanski etnogenezi se niso vнемale le med arheologi, temveč tudi med zgodovinarji, etnologi in jezikoslovci. Po prvi svetovni vojni sta izčrpujočo bitko vodila József Kostrzewski in Bolko von Richthofen. Nacionalistične diskusije se niso bile samo v znanstvenih krogih; prelile so se v časopise in začele oblikovati javno mnenje. Na Poljskem so vpeljali tečaje za učitelje, vrstila so se javna predavanja, v njih pa stereotipi o germanskih osvajalcih in miroljubnih Slovanih. Odkritje železnodobne naselbine lužiške kulture v Biskupinu 1933. leta je odprlo novo možnost "spomeniški zgodovini" (Mitterauer). Ta se je okrepila še zlasti po drugi svetovni vojni. Poljska arheologija se je otrsela svoje ideološke vloge pri oblikovanju narodne identitete šele v sedemdesetih letih.

Etničnost je središčna točka zanimanja *Viktorja A. Šnirelmana* v nacionalistični ruski arheologiji. Tako sovjetska kot ruska arheologija sta prepreženi z nacionalističnim diskurzom predvsem v etnogenetskih študijah. Te so bile eno redkih področij, kjer je bilo mogoče govoriti o družbenih problemih s pomočjo "metaforičnega in ezopovskega jezika", kot meni Šnirelman. Popelje nas skozi različne etnogenetske stopnje raziskav, vsakokrat podprte z družbenopolitičnimi razmerami, v kakršnih so se odvijale. Prvo poudarjeno zanimanje za slovanske starine sega v dvajseta in trideseta leta 19. stoletja, nadomestilo pa je strast do klasičnih predmetov. Začetek ruskega imperija postavijo arheologi v Kijevsko Rusijo, priznajo pa ji le vzhodnoslovansko prebivalstvo, varjaškega nikakor ne. Slovane vidijo že v žarnih grobiščih zgodnje železne dobe ali celo že v neolitskem in halkolitskem arheološkem zapisu, zaščita spomenikov muslimanske arheologije pa se jim dozdeva nepotrebna. Od oktobrske revolucije do poznih dvajsetih let so se krepili etnonacionalizmi tako ruske kot neruskih skupnosti. Arheologi so bili tisti, ki so oblikovali etnogenetske mitologije Tatarov, Čuvašev ali Belorusov. Marksizem je konec dvajsetih let naredil odločilni rez. Prazgodovinske korenine etničnih skupin se niso prilegale internacionalistični ideologiji. Izbris je bil mogoč takoj, ko so jih proglasili kot "buržoazni nacionalizem". Teorija univerzalnih razvojnih stopenj je zamenjala

"arheološke kulture" s "socioekonomskimi formacijami". Do preobrata je prišlo ponovno med leti 1934-36 z razplamtelim sovjetskim, kasneje pa še drugimi etnonacionalizmi. Kot odgovor na nacistične etnogeneze Germanov se je pojavila slovanska civilizacija, "očiščena" vsakršnih germanskih vplivov, izhajajoča iz pradavnine. Zanihanje germanske prisotnosti kjer koli na tleh Sovjetske zveze je bilo popolno. Petdeseta leta so bila v znamenju spopadov med ruskim in ostalimi nacionalizmi. Politizacija etnogeneze in arheološko podprta sodobna mitotvornost pa segata prav v današnji čas.

Giedrius Puodžiūnas in *Algirdas Girininkas* pravita, da tudi Litva ni bila izjema, ko je Evropo romantični nacionalizem 19. stoletja spremenil v iskalko narodovih korenin. 1831. leta je bila zaradi upora proti ruski dominaciji zaprta univerza, intelektualci pa so se namenili z zbiranjem starin povrniti poljsko-litovsko državo. Ponovni upor leta 1863 jim je odvzel pravico uradnega arheološkega raziskovanja. Litovska preteklost je postala predmet najrazličnejših dvomljivih teorij poljskih in ruskih znanstvenikov. Do 1918. leta ni premogla nobenega arheologa domačega rodu; Jonas Puzinas, prvi litovski arheolog, je izdal prvo domačo arheološko knjigo šele 1938. leta. Z litovsko neodvisnostjo 1991. leta je bilo pravič mogoče govoriti tudi o Baltih.

Za slovenski primer si *Božidar Slapšak* in *Predrag Novakovič* postavita vprašanje, ali je mogoča nacionalna arheologija brez nacionalizma. Po izčrpnih analizah si odgovorita s "teoretsko da". Vzrok za tako ugodno oceno moremo po njunem mnenju iskati v dejstvu, da so si Slovenci za svoj narodni imaginarij izbrali jezik ali precizneje rečeno literaturo, arheologija pa, kot pomožna veda zgodovine, ni dobila v njem nobene vloge. Nepomembna tudi ni zapoznala institucionalizacija vede, seveda pa morejo pridati k temu še osebne opredelitve posameznikov (Dežmana, Šmida, Ložarja), ki so z delom zaznamovali slovenski arheološki prostor. Izvitje iz nacionalističnih konstruktov v povojnem obdobju je po njunem pripisati spet posameznikom (Grafenauer, Stare, Gabrovec). Za današnji čas se jima zdi vprašljiva molčečnost "akademske" arheologije (priznavata, da ni vsesplošna) do "novoavtohtonističnega gibanja", ki se z vsakršnimi sredstvi loteva nacionalističnih "zgodovinskih" interpretacij.

Da tema, ki jo obravnavata pričujoči knjigi, še zdaleč ni izčrpana, nam napoveduje nova knjiga Johna A. Atkinsona, Iana Banksa in Jerryja O'Sullivanana, izšla pri Cruithne Press v Glasgou.

Irena MIRNIK PREZELJ